

“ สามก๊ก ” ในวรรณคดีของข้าพเจ้า

พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ท่านอธิการบดีและท่านอาจารย์และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

ก่อนหน้านี้มีท่านอาจารย์ธรรมศาสตร์คณะหนึ่งไปหาผมที่บ้าน ผมถามมาทำไม ท่านบอกจะให้ไปพูด ผมถามที่ไหน พูดเรื่องอะไร ท่านบอกจะให้พูดเรื่อง “ สามก๊ก ” ผมบอกก็โอเคซี โอกาสอะไรอยู่ๆ จะให้ไปพูดเรื่อง “ สามก๊ก ” ท่านบอกพูดเปิดการสัมมนา ท่านบอกพูดอะไรก็ได้ ผมบอกอ้อ...อย่างนี้เค้าเรียก Keynote Speech ใช่มั้ยล่ะ คือ การพูดที่ไม่มีสาระ จะต้องพูดเป็นคนแรกเลย ท่านอาจารย์บอกไม่ใช่ แต่ผมก็รับปากว่าจะไป เพราะรู้สึกว่ามันไม่ค่อยจะยากอะไรนัก

ที่นี้มาดูเข้าจริง ๆ ก็นึกถึงเรื่อง สามก๊ก เขาบอกว่าในวรรณคดีของข้าพเจ้า ก็รู้สึกว่ามันบิบบตัวเองให้เกิดวรรณคดีขึ้นมา ผมรู้สึกว่าเป็นเรื่องใหญ่มากครับ คือ สามก๊ก เป็นวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงแล้ว เป็นวรรณกรรมของโลกก็ว่าได้ มีการแปลออกมาหลายภาษาเหลือเกิน ภาษาญี่ปุ่นแปลในปี พ.ศ. 2235 แปลเป็นภาษาเกาหลีใน พ.ศ. 2402 ไม่มากไม่น้อยไปกว่านั้น ญวนแปลเมื่อพ.ศ. 2452 ก่อนผมเกิด 2 ปี เขมรไม่ทราบ แต่คงจะใกล้เคียงกับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ส่วนไทยแปลเมื่อพ.ศ. 2345 รัชกาลที่ 1 ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มลายูแปลเมื่อพ.ศ. 2435 ก็คงจะมีอิทธิพล สามก๊ก ไทยอยู่ ภาษาลาวติน

มีฉบับแปลแต่ไม่ทราบใครแปล เมื่อไร สเปนแปลเมื่อพ.ศ. 2373 ฝรั่งเศสแปลเมื่อพ.ศ. 2388 และอังกฤษแปลล่าช้าที่สุด แปลเมื่อพ.ศ. 2469 ที่นี้เมื่อ สามก๊ก แพร่หลายไปมากมายอย่างนี้ก็ต้องยอมรับต้องรู้และคิดไว้ในใจเอาเองว่า สามก๊ก นี่เป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่โบราณมาก

ปัญหาที่ว่า สามก๊ก เขียนขึ้นเมื่อไหร่ ปัญหาที่แปลกครับ ไม่ยังมีใครตอบ ธรรมดาปัญหาใหญ่ ๆ อย่างนี้ต้องมีนักวิชาการเป็นหลายสิบหลายร้อยคน ต่างคนต่างความเห็นแต่ไม่มีใครตอบ มีนักโบราณคดีหรือนักวรรณคดีอังกฤษคนหนึ่งชื่ออะไรผมก็ลืมไปแล้ว แกบอกว่า สามก๊ก เขียนขึ้นในราชวงศ์หยวน สรุปได้ว่า สามก๊ก นี้เขียนขึ้นในสมัยสุโขทัยของเรา

ที่นี้เหตุที่มาแปลกันในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ก็เพราะเหตุว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อได้ทรงสร้างกรุงเทพฯ ขึ้นแล้ว ก็ทรงพยายามฟื้นฟูวัฒนธรรมต่าง ๆ ตลอดจนศิลปะที่เคยมีในสมัยกรุงศรีอยุธยา ให้กลับฟื้นคืนดีขึ้นมาอีกและจะทำให้รุ่งเรืองยิ่งกว่าที่กรุงเทพฯ บอกแล้วว่า “ มหิทธิราชยุธา ” ดังนั้นรัชกาลที่หนึ่งจึงทรงพระราชดำริว่า หนังสือประจำพระนครนั้น มีอยู่มากมายหลายอย่าง แต่ว่าพม่าเผาไปหมด เมื่อเสียกรุงฯ

แก้ข้าศึก ปัญหาที่เกิดขึ้นจะทำอย่างไร บางเรื่องก็ค้นหาได้ในต่างจังหวัด อย่างเช่นเมืองนครศรีธรรมราชยังมีเหลืออยู่มากเพราะนครศรีธรรมราชนี้เป็นเมืองสำคัญ เมืองเจ้าพระยามหานคร สำคัญเกือบจะเท่ากับเมืองหลวง เพราะฉะนั้นหลักฐานในทางเอกสารต่าง ๆ ย่อมจะมีอยู่มาก แต่ว่าถึงอย่างนั้นก็ขาดหายเพราะในระหว่างที่กรุงศรีอยุธยาเป็นจราชาล ทางเมืองนครศรีธรรมราชก็ไม่ปกตินัก

ในที่สุด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าก็คงจะตัดสินพระราชหฤทัยว่า เรายังมี เอาแค่นี้ก่อน คือ หนังสือประจำพระนครของกรุงเทพฯ นั้นจะต้องมีอะไรบางอย่างที่จะเรียกได้ว่าเป็น National Literature หรือวรรณคดีของชาติที่จะต้องมียกไว้

ประเภทที่หนึ่ง ก็เป็นหนังสือประเภทร้อยกรอง หนังสือกาพย์กลอน เป็นบทละครซึ่งเคยมีในสมัยกรุงเก่า มีเรื่องรามเกียรติ์ อุณรุท อิเหนา ก็เคยมีเมื่อครั้งสมัยกรุงเก่าแต่ก็สูญหายไปบ้าง และเรื่องร้อยกรองต่าง ๆ ซึ่งก็มีกันนอกหอสมุดของหลวง ยังไม่ถึงว่าเป็นหนังสือประจำพระนคร นอกเขตนี้ ก็ไม่ถึงว่าเป็นหนังสือประจำพระนคร เหตุที่ต้องมีเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องอุณรุท แล้วต้องมีบทละครนั้น ก็เพราะเหตุว่ารามเกียรติ์กับอุณรุทนั้น ทั้งสองเรื่องมันเกี่ยวกับความเชื่อถือและพระราชพิธีบางอย่างที่เราขาดไม่ได้ เราถือกันว่าเป็นหนึ่งต้องเล่นละครสองเรื่อง คือเรื่องรามเกียรติ์เป็นละครที่เล่นบูชาพระนารายณ์ เรื่องอุณรุทเป็นละครที่เล่นบูชาพระอิศวร ในวังจะต้องมี สิ่งแรกจะต้องแต่งบทละครขึ้นมาก่อนให้พอใช้การได้ นอกนั้นต่อมาก็มีหนังสืออะไรต่าง ๆ อีกมาก ที่เราเรียกว่าหนังสือวงศ์ ๆ จักร ๆ แต่ไม่เรียกว่าเป็นหนังสือประจำพระนคร หนังสือนี้เค้าเรื่องอะไรแปลก ๆ อย่างที่ทุกวันนี้ที่ละครโทรทัศน์มีในตอนบ่าย ๆ นะ ผมเรียก “ละครเสด็จที่”

ประเภทที่สอง หนังสือประจำพระนครหอสมุดหลวงที่เป็นร้อยแก้ว คือจะต้องมีเรื่อง สามก๊ก ไซ่ฮั่น เลียดก๊ก อะไรเหล่านี้ แล้วก็ยังมีอีกหลายเรื่องที่แปลไว้เป็นสิบ ๆ เรื่องด้วยกัน นอกจากนั้นก็อาจจะมีการ รวบรวม

พระราชพงศาวดารมอญที่เราแปลเป็นภาษาไทยแล้วในเมืองไทย เวลานี้ต้นฉบับเป็นสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ดูแล้วเห็นชัดว่าเป็นสำนวนเดียวกัน เคยมีหนังสือร้อยแก้วมาจากอิหร่าน เพราะอิหร่านเคยเข้ามามีอิทธิพลในทางวัฒนธรรมอยู่มาก สมัยก่อนในสมัยพระนารายณ์มหาราช และก็หลังรัชกาลนั้นลงมาเป็นต้นว่า หนังสืออิหร่านราชธรรม หนังสือกระจกหกด้านอะไรเหล่านี้

พอมาถึงรัชกาลที่ 1 ก็ต้องเริ่มสร้างหนังสือประจำพระนคร ทั้งด้านวรรณคดีต้องฟื้นฟูก่อน นอกจากหลายสิ่งหลายอย่างที่ทรงฟื้นฟูแล้ว วรรณคดีก็เป็นเรื่องที่จะต้องสร้าง หนังสือเก่าที่อยู่หอสมุดที่กรุงเก่า นั้น ผมเข้าใจว่าถึงจะสูญไปในเพลิงก็คงสูญไม่หมด ที่สูญไม่หมดนั้นไปเหลืออยู่ที่ไหน ก็อยู่ในสมองคนไทยที่มีการศึกษาในสมัยนั้น คนไทยเราเป็นคนจับาบทเจ้ากลอน อ่านอะไรก็มักจะท่องได้จำได้ ผมคิดว่าเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องอุณรุท ตลอดจนอิเหนา คนสมัยกรุงเก่าจำได้มากมายทีเดียว

ในการที่จะฟื้นฟู ผมคิดว่ารัชกาลที่หนึ่งท่านคงเรียกข้าราชการหรือคนที่มีความรู้มีการศึกษาหรือว่าเป็นพระสงฆ์องค์เจ้าอะไรก็ตาม ตลอดจนพระลูกแล้วหรือสมิก็แล้วแต่ แต่มีความรู้ทางด้านนี้ เรียกมาเพื่อใช้ให้ท่องให้ฟัง ใครจำได้แค่ไหนก็เอาแค่นั้น แล้วมาต่อกันให้เข้ารูปเข้าร่าให้เป็นเล่มขึ้นมาได้เรียกว่า “พระราชนิพนธ์” อย่างพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ของรัชกาลที่ 1 เป็นหนังสือที่ยาวมากเหลือเกิน ผมไม่เชื่อว่าสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจะทรงมีเวลาที่จะมาแต่งด้วยพระองค์เองได้ทั้งหมด แต่ที่เรียกว่า “พระราชนิพนธ์นั้น” ก็เพราะหนังสือเล่มนั้นมาจากพระราชดำริประการที่หนึ่ง ประการที่สองเป็นไปตามพระบรมราชโองการที่สั่งให้มีการชำระขึ้น แต่งขึ้นและทรงควบคุมเองตลอดเรื่อง ตรงไหนที่ขาดหาย คนจำไม่ได้ ก็คงจะทรงพระราชนิพนธ์เพิ่มเติมเป็นหนังสือรามเกียรติ์ขึ้นมา อุณรุทก็ว่าอย่างนั้นเช่นเดียวกัน อิเหนานั้นมาแต่งเมื่อรัชกาลที่ 2 เข้าใจว่าเป็นผลงานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโดยเฉพาะถึงจะเป็นพระ

ราชนิพนธ์จริง ๆ

ส่วนหนังสือร้อยแก้วที่แปลมาจากภาษาอื่นนั้น ส่วนใหญ่เป็นหนังสือจีน แล้วมีเรื่อย ๆ กันมา ที่เป็นหนังสือหอหลวงนั้น ไม่ได้หยุดแค่รัชกาลที่ 1 แปลกันเรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 5 แล้วคนไทยก็ชอบอ่าน สมัยผมเป็นเด็ก ๆ นี่เมื่ออ่านหนังสือเป็น แม่ชอบจับให้อ่านหนังสือแปลเรื่องจีนที่ลงในหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์วันต่อวัน อ่าน สามก๊ก ด้วย ที่แม่ให้อ่านนี่มีความประสงค์อะไร ตอนนั้นผมไม่เข้าใจ ผมยังเด็ก ผมก็คิดว่าแม่อยากฟังเขาเรื่อง แม่ก็ให้ผมอ่านดัง ๆ เผลอ ๆ ไปอย่างเช่น “...เมื่อเล่าเจี้ยนได้ฟังดังนั้น ก็เยี่ยมหน้าออกไปแล้วร้องว่า ท่านจะพูดเนื้อความสิ่งใดก็พูดมาเถิดเลย ม้าเจียวจึงว่า...” คือแม่อยากให้ผมค้นวรรณยุกต์เป็น เล่าเจี้ยน ม้าเจียว ไม่ได้เอาเรื่องวรรณคดีอะไรเลย เพราะฉะนั้นมันก็เป็นวิธีสอนหนังสือเด็กอีกวิธีหนึ่งให้ผันท่อง

แต่ทว่าหนังสือสมัยรัชกาลที่ 1 ที่แปลออกมาแล้วยังอยู่จนบัดนี้คงมีคนอ่านกันในสมัยรัชกาลที่หนึ่ง มีอยู่ 2 เรื่องคือ ไชยยันต์ เรื่องหนึ่ง เรื่อง สามก๊ก อีกเรื่องหนึ่ง ไชยยันต์ นั้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังหลังเป็นประธานในการแปล ส่วนเรื่อง สามก๊ก นั้น โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นประธานในการแปล ทำไมจึงสองคน ก็อยากขอเรียนให้ทราบ ว่า กรมพระราชวังหลังก็ดี เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ก็ดีเคยอยู่ในคณะทูตที่ไปผูกสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศจีนในสมัยพระเจ้ากรุงจีน เพราะวังหลังเองนั่นเมื่อสถาปนาเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวบ้านเองเรียกเจ้าปักกิ่ง แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญพอสมควร

“ถ้าจะว่ากันไปคิดเทียบกับทูตปัจจุบัน ทูตปัจจุบันนี้ไปประเดี๋ยวเดียว ทูตแต่ก่อนนั้นเดินทางยาก ถ้าไปก็อยู่ให้คุ้ม อยู่กันนาน ๆ ถึงไปมีลูกมีเมียที่นั่น เรื่องหลังนี้อาจไม่แปลกหรือครับ ทูตไทยสมัยใหม่ก็มีเมียที่นั่น แล้วก็มีลูกมา รู้จัก ๆ กันอยู่ เพราะฉะนั้นทั้งสองท่านคือ กรมพระราชวังหลังกับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้นในสมัย

รัชกาลที่ 1 นั้น เรียกได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องประเทศจีนอยู่ แต่ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น นอกจากรู้เรื่องเมืองจีนพอสมควรแล้ว ผมคิดว่าท่านมีส่วนงานโวหารภาษาไทยที่ไพเราะมากหาตัวจับยาก เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าเรื่องไชยยันต์ แปลพร้อม ๆ กับ สามก๊ก ก็ดี ผมว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น ท่านก็สืบคลานเข้าไปอยู่ในไชยยันต์จับสำนวนได้มากทีเดียว เช่น เพลงปี่เดียวเหลือยี่ห้อว่า “ฤดูนี้ก็เป็นเทศกาลหน้าหนาว น้ำค้างตกไปทั่วสี่ทิศ แลดูฟ้าก็สูง แม่น้ำก็กว้าง” นี่ผมดูแล้วดูอีกมันเป็นสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ท่านอาจชอบพอกัน ขอนิดหน่อย ช่วยกันให้แต่งก็คงได้ หรือสำนวนต่อไปนี้ “เหล่าทหารทั้งปวงได้รับความทรมานนัก ผู้ที่อยู่ข้างหลังป่านะนี่ก็จะอุ่สุรากินกันเล่นเป็นสำราญ” นี่ใช่ครับ ตอนนี่ที่อ้างกันว่าสุนทรภู่เอามาแต่งเป็นกลอนพระอภัยมณีที่ว่า “จะจากเรือนก็เหมือนนกจะจากรัง อยู่ข้างหลังก็จะแลชะแอ่คอย” พระอภัยมณีเป่าปี่ว่าอย่างนั้น ซึ่งเทียบมิได้กับของเดียวเหลือยี่ห้อ เดียวเหลือยี่ห้อซึ่งกว่ามาก ฟังแล้วมันวังเวงใจกว่า นี่ก็เป็นสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

แต่ว่าในการแปลหนังสือ ผมคิดว่าสองท่านนี้ก็จะไม่พอที่จะแปลหนังสือ สามก๊ก กับ ไชยยันต์ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่และยาว คงจะต้องมีคนอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับหลายท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนไทยที่รู้ภาษาจีน คนไทยที่แต่งหนังสือเก่ง และคนจีนแท้ ๆ ซึ่งแปลเป็นไทยได้ แต่อ่านตัวหนังสือไม่ได้ อย่างว่า เล่าปี่จะยกทัพไปตอนหน้าหนาว หน้าหนาวเมืองจีนเหมือนหน้าหนาวฝรั่งคือหญ้าไม่มีเขียวหูกก็ทักขึ้นว่า “ตอนนี้เป็นหน้าหนาว ยกทัพไปคงไม่มีหญ้ามาเลี้ยงม้า” ชินแสช่วยแปลอยู่กับบอก “อาเล่าปี่จะยกทัพไปได้ยังไฉน หญ้าไม่มีให้ม้ากิน ม้าตายหมด” (หัวเราะ) ก็เป็นหน้าที่ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ที่จะต้องมาปรับปรุง เพราะอย่างนี้เขียนไม่ได้ ก็เลยเขียนใหม่ไปว่า “เล่าปี่จึงบอกว่า ฤดูนี้เป็นหน้าหนาว เห็นหญ้าจะมีพอกปากม้า” นี่หากที่ไหนได้ สำนวนโวหารอย่างนี้ อ่านแล้วขบถ ดูสิ ภาษาไทยเล็ขนาดไหน!

การแปลหนังสือนั้นมีแปลกันอยู่หลายเล่ม ที่นี้ผมจะชี้ให้เห็นว่าการแปลหนังสือจีนในรัชกาลที่หนึ่งนั้น ไม่มีใครบันทึกว่ามีใครบ้าง คงบอกแต่ว่า กรมพระยาพระคลัง (หน) เป็นหัวหน้าใหญ่เรื่อง สามก๊ก แต่ว่าพอรัชกาลที่สองเกิดแปลหนังสือจีนเรื่อง เลียดก๊ก ขึ้นมามีหมายรับสั่งว่าให้มีการตั้งกรรมการขึ้น 12 คน สมัยนั้นเขาเรียกว่า พนักงานสำหรับแปลเรื่อง เลียดก๊ก ขึ้นมาก คนที่หนึ่งได้แก่ กรมหมื่นนครโยธิน พระประวัติของท่านจะเป็นยังไงผมไม่ทราบ เดาเอาว่าเป็นผู้ที่หนังสือดี คนที่สองคือเจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ คนที่สามก็เจ้าพระยาอมราช คนที่สี่ก็พระยาโชฎิกราชเศรษฐี ซึ่งก็เป็นหัวหน้าคนจีน หัวหน้าสำเพ็ง แล้วพระท่งสื่อที่อยู่กรมท่า เป็นล่ามจีน คำว่าท่งสื่อแปลว่า ท่งเที่ยวไปแล้วก็ยังไม่พ้นไม่ตรึงอยู่ในกระทรวงการต่างประเทศ ต่อไปก็หมื่นไวยวรนาถ นายจ่าเรศ นายเล่ห์อาวูธ สี่ท่านนี้เป็นมหาดเล็ก มหาดเล็กสมัยรัชกาลที่สองนี้จะเก่งกล้าหาญทางใดไม่ทราบได้ แต่คงจะอ่านหนังสือไทยดีมาก ท่านจึงได้ส่งมาแปล

ต่อไปก็คือ หลวงลิขิตปรีชา หลวงวิเชียรปรีชา หลวงญาณปรีชา ขุนมหาสิทธิโวหาร มาจากกรมอาลักษณ์ ก็จะเห็นได้ว่า กรรมการเหล่านี้ กรมหมื่นนครโยธิน เจ้าพระยาวงศา เจ้าพระยาอมราชนี่เห็นจะดึงเอาไว้เพื่อเอาอำนาจ คือเทียบกับทุกวันนี้ก็คือจะทำงานให้สำเร็จต้องมี “บัก” ท่านพวกนี้เป็น “บัก” มากในรัชกาลที่สอง อย่างเจ้าพระยาอมราช นี่บักมากเลย ไม่ใช่ว่าตัวเล็ก ๆ เลยกี่เดียว นี่คือเอาอำนาจมาใช้เพื่อให้งานเสร็จเรียบร้อยต่อไปคือ พระยาโชฎิกราชเศรษฐี นี่เห็นจะเอาภาษาจีนแล้วท่านเจ้าคุณโชฎิก นั่นถ้าท่านแปลไม่ได้ ท่านก็เรียกคนอื่นมาช่วยกัน จนได้ความรู้มากขึ้น ส่วนมหาดเล็กที่ผมกล่าวถึงอาจจะเป็นคนที่มีเชื้อสายจีนก็ได้ หรืออาจจะรู้ภาษาจีนหรือแม้แต่ไม่รู้ก็ได้ เป็นกวีในราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ส่งมาต่างพระเนตรพระกรรณ และอาลักษณ์อีกจำนวนหนึ่ง ส่วนพวก

อาลักษณ์ทั้งหลายก็เอาภาษาไทย

การแปลหนังสือจีนจึงเรียกว่าเป็นงานราชการที่ค่อนข้างจะใหญ่ในสมัยก่อนนั้น และก็ต้องทำกันในทางที่เรียกว่าออกจะต้องเก่งกันจริง ๆ เพราะเป็นหนังสือที่จะนำเข้าหอสมุดหลวง ๆ ต่อไป เป็นหนังสือของบ้านของเมืองซึ่งจะทำลวก ๆ เห็นจะไม่ได้

ผลของหนังสือ สามก๊ก นั้น เริ่มต้นทีเดียวเรียบง่ายที่สุดก็คือ สอนให้ผมผันภาษาไทยเป็นตำราสอนให้คนผันวรรณยุกต์เป็น และก็มีสำนวนอย่างที่เราเรียกว่า “ดรามาดิค” ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แทรกอยู่ทั่วไป เรื่องที่ผมอ่านเมื่อตะกี้นี้ คนไปส่งข่าวมาบอกเล่าเจียนว่าเล่าไปจะไปตีเมืองเสฉวน เนื้อความดังนี้ “แม้ท่านขัดขวางอยู่ ตัวเรานี้จะอาสาเล่าไปเอาเมืองเสฉวนให้ได้” วรรคต่อไปนั้นบอกว่า “เล่าเจียนได้ฟังดังนั้นก็ตกใจสลด” โอโฮ...ผมเห็นว่าเรื่องนี้ ดรามาดิคตลอด ผมคิดว่าสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อีก แต่อาจจะเป็นลูกศิษย์ท่านต่อมาก็ได้ เพราะเหตุว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ท่านมีอายุไม่ถึงที่จะแปลสามก๊กจบ ท่านก็ถึงอนิจกรรมเสียก่อน สังเกตได้ชัดเจนว่า หนังสือ สามก๊ก ตอนแรก ๆ อ่านเพลินเพลินมาก พอตอนท้าย ๆ ชักจะไม่เพลินเพลิน ใครแต่งก็ไม่ทราบ สำนวนมันขรุขระยังงี้ก็ไม่มีรู้

ดูอย่างตอนนี้มีดรามาดิคพอริเปล่า มีแห่งหนึ่งบอกว่า กวนอูนั่งเสพสุราอยู่ในค่ายได้ยินเสียงข้าศึกมาทำตะโกนด่าทำทายนอกค่าย กวนอูลุกขึ้นถือจ้าวออกไป แล้วก็ฝากสุราที่ยังอุ่นอยู่ให้กับคนที่นั่งรับประทานอยู่ด้วย พอหายเข้าไปรบข้าศึก ข้าศึกตายแล้วกลับเข้ามาก็ขอสุราดื่ม เจ้าพระยาพระคลัง (หน) บอกว่า สุรานั้นยังอุ่นอยู่ ก็คิดเอาเองว่ารวดเร็วแค่ไหน เพราะไปรบข้าศึกนานตั้งเท่าไรไม่รู้ เหล้ามันด้วยชนิดเดียวแต่ก็ยังอุ่นอยู่ นี่เป็นจุดต่าง ๆ ในเรื่อง สามก๊ก ที่ติดอยู่ในใจของผม ก็ขอมาระบายเสียในวันนี้

เมื่ออ่านตอนเป็นเด็ก มองไม่เห็นดราม่าหรอกครับ แม้บอกให้อ่านดัง ๆ ก็อ่านดัง ๆ ไป ที่นี้หนังสือเรื่อง สาม-

ก๊ก มีผลในทางอื่น คือในด้านภาษาไทย ทำให้เกิดภาษาไทยที่ดี ผมเมื่อยังรับราชการแรกๆ อยู่ในกรมสรรพากร พระองค์เจ้าวิวัฒนชัยฯ ตอนนั้นยังไม่ได้เป็นพระองค์เจ้า เป็นหม่อมเจ้าวิวัฒนฯ ท่านเป็นอธิบดี วันหนึ่งท่านก็รับสั่งให้ฟัง เมื่อท่านสำเร็จจากประเทศอังกฤษเข้ามานั้นก็เก่งแต่ภาษาอังกฤษ แต่ภาษาไทยก็ยังงั้น ไม่เชี่ยวชาญเท่าไร เข้ารับราชการกระทรวงการคลัง กรมพระจันทบุรีนฤนาถเดี่ยวนี่เป็นกรมพระยา รับสั่งกับพระองค์เจ้าวิวัฒนฯ ว่า ถ้าอยากจะเขียนหนังสือไทยให้ดีแล้ว ก็ให้ไปหาหนังสือ สามก๊ก มาอ่านสักจบหนึ่งหรือหลาย ๆ จบก็ดี พระองค์เจ้าวิวัฒนฯ ก็ทรงทำตามนั้น แล้วท่านก็ไม่ได้รับสั่งอะไร แต่ท่านทรงหนังสือไทยเก่ง แต่ผมรู้ว่าพระองค์เจ้าวิวัฒนฯ เป็นคนที่รู้หนังสือไทยดีที่สุดคนหนึ่ง ดีทั้งไทยและอังกฤษ จะเล่าไว้ในที่นี้ เวลาที่ท่านร่างกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใหญ่หรือเรื่องเล็ก บางทีท่านร่างกฎหมายทั้งฉบับเป็นภาษาอังกฤษก่อน แล้วถึงจะแปลเป็นภาษาไทย ภาษาไทยก็ดี แล้วท่านใช้ภาษาอังกฤษที่ท่านแปลเรียกว่า “ ตัวแปล ” แล้วยังไ้ไม่ทราบท่านทรงพระกรุณาชม ท่านก็หันมาทางผม ท่านบอกว่า “ คึกฤทธิ์ ไปลองอ่าน สามก๊ก ดู ” ผมก็ไปลองอ่าน สามก๊ก จนจบ อธิบดีสั่งนี้ (หัวเราะ) อ่านจนจบก็ไม่กล้าเข้าไปทูลท่านว่าจบ แล้วก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้นเสียด้วย แต่ผมเดี่ยวนี่ผมขอรับว่าผมเป็นคนเก่งหนังสือไทย ไม่ขึ้นหนังสือของผมไม่ได้หมด ผมเป็นคนแต่งหนังสือไทยดีเพราะอ่าน สามก๊ก และจะบอกท่านได้ว่าถ้าอยากจะดูตัวอย่างภาษาไทยที่ดีของผมแล้วไปหาเรื่อง “ พม่าเสียเมือง ” มาอ่านนั่นแหละครับผมถือว่า หนังสือเล่มนั้น เป็นหนังสือไทยที่ดีเล่มหนึ่ง ”

ประการต่อไป ปัญหาในเรื่องการปกครองกิตติ การศึกษาก็ดี การบริหารกิตติ อยู่ที่ว่าทำอย่างไรจะทำให้คนไทยชอบอ่านหนังสือ โครงการแปลหนังสือจีนเหล่านี้ค่อนข้างเป็นโครงการที่จะสร้างให้คนไทยเป็นคนอ่านหนังสือและชอบอ่านหนังสือ และโครงการนั้นมายืดยาว ในที่สุด

มีหมอบฝรั่งเศสหรือหมอบรัดเลย์มาตั้งโรงพิมพ์หนังสือเหล่านี้ขึ้นเรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา สามก๊ก เลียดก๊ก ไชยยัน หมอบรัดเลย์พิมพ์ สามก๊ก ขึ้น เป็นชุดแรกมี 4 เล่ม ขายชุดละ 50 บาท ปรากฏไม่มีใครซื้อ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เจ้าของโครงการทำให้คนอ่านหนังสือทรงส่งพระราชทรัพย์ออกไปช่วยซื้อหนังสือ 100 ชุด 500 บาท ซึ่งมากมายในสมัยนั้น เพื่อให้หมอบรัดเลย์มีสตางค์พิมพ์หนังสือต่อไป

บทร้อยกรองส่วนมากเป็นบทละคร คนไม่ต้องอ่านหนังสือ เพราะคนไปดูละครแล้วรู้เรื่องและยังได้ฟังวรรณคดีด้วย บทละครนั้นสังเกตว่า เวลาเอาไปเล่นละครนั้น เล่นเรื่องช้า เล่นเนิ่นนาน เพราะต้องการให้คนฟัง หรือคนดูละครจับความในวรรณคดีให้ได้และรู้ค่าแห่งวรรณคดีนั้น ร้องเพลงหนึ่งไปแล้ว ต้องทวนอีกทวนหนึ่งและต้องทวนอยู่ตรงนั้น ทวนเล็กทวนน้อย ทวนซ้ายทวนขวา จนวรรณคดีที่ร้องออกมาขึ้นใจคนดู คนดูละครมาก ๆ ก็จับบทได้ นี่เป็นเรื่องแก้ปัญหายของกวีหรือคนแต่งหนังสือที่มีคนอ่านหนังสือไม่ออก และเป็นคนส่วนใหญ่ด้วยก็แก้กันไป ด้วยการแต่งเป็นบทละครอย่างนี้ อย่างบทกวีนิพนธ์ที่ยาก ๆ อย่างลิลิต ท่านก็ไม่คิดที่จะให้คนทั่วไปอ่าน เอาจริงก็แต่งให้กวีด้วยกันอ่าน ไม่ใช่แต่งให้คนสามัญอ่านสุนทรภู่เป็นอีกคนหนึ่งที่ทำให้คนไทยชอบอ่านหนังสือมาก วรรณคดีไทยของสุนทรภู่ พระอภัยมณีก็ดี อะไรรักดีเหล่านี้มีไว้ให้คนคัดไปอ่านก็ได้ เลียสตางค์แล้วก็คัดเอาไปก่อน ทำให้คนชอบอ่านหนังสือมากขึ้น แต่พระอภัยมณีไม่ใช่บทละครเอามาทำไม่ได้ทีเดียว เพราะไม่มีเมื่อเอ่ยเมื่อนั้น ดังตัวที่โขนไม่ได้ดัดเลยเล่นแต่กับหุ่น เพราะมีความไวกว่าบทละคร ดังนั้นพระอภัยมณีจึงเป็นเรื่องเพื่ออ่าน ไม่ใช่แต่เพื่อแสดงละคร เพราะฉะนั้นวรรณคดีที่เป็นร้อยแล้ว อย่างเรื่อง สามก๊ก เรื่องจินตต่าง ๆ แม้แต่เรื่องราวอิระราช จึงเป็นหนังสือที่มีประโยชน์มากในสมัยนั้น ในการสร้างความอยากอ่านหนังสือขึ้นในมวลชน

สามก๊ก มีคนเขากล่าวว่าเป็นตำราการสงครามด้วย

อ่านแล้วได้ความรู้ในกลยุทธ์ในการทำสงครามแตกฉาน จนมีอยู่ในพระราชนิพนธ์ละครนอก ของพระพุทธเลิศหล้า เรื่องคารวิ อยู่ในตอนที่ หลวิชัย-คารวิ ปลอมแปลงเข้าไปยึดเมืองสาหร่ายได้ จับท้าวสาหร่ายเอาเผาไฟไป แล้วครองเมืองแทน ต่อมาความข้อนี้อันไปถึง นางขันหมากผู้เป็นแม่เหลืของท้าวสาหร่าย ก็โกรธแค้นมาก ให้นางเผ่าทับประสาทไปหาหลานชื่อ ไวยทัศน์ เพื่อให้ชักชวนจนเห็นใจและมาปราบหลวิชัย-คารวิ บทของไวยทัศน์บอกไว้อย่างนี้

“ เมื่อนั้น

ไวยทัศน์หุนหันไม่ทันตรึก

อวดรู้อวดหลักอีกอีก

ข้าเคยพบรบศึกมาหลายยก

จะเข้าออกยกย่นผ่อนปรน

เล่ห์กลเหล่านี้อย่าวิตก

ทั้ง พิชัยสงครามสามก๊ก

ได้เรียนไว้ในออกสารพัด... ”

แปลว่า สามก๊ก สมัยหนึ่งถึงกับถือกันว่าเป็นตำราสงคราม แต่ไว้ในความจริงจะใช้กันขนาดไหนผมไม่ยอมรับรองยืนยัน เพราะเหตุว่า ดูจากประวัติศาสตร์ไทย รายละเอียดที่เกี่ยวกับการศึกสงครามของไทย ผมเห็นว่าคนไทยเราไม่ได้รับกันด้วยกลยุทธ์แบบ สามก๊ก ไม่มีการยกย่นผ่อนเชื่องต่าง ๆ ไทยเราตรงไปตรงมา รบด้วยวิธีการที่สามารถจะใช้คนน้อย รบกันคนมากให้เอาชนะได้ ส่วนใหญ่เป็นการส่งทหารไปตีกองเสบียงของข้าศึก ไม่ใช่เล่ห์สามก๊ก ถ้าจะว่าไปแล้วเล่ห์กลในการยุทธสามก๊ก พระรามใช้มากกว่า ดูได้จากเรื่องรามเกียรติ์ที่พระรามใช้หนุมานทำเล่ห์กลหลอกสารพัด

แต่ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ยังทรงดำรงพระยศเป็นพระยาจักรีและกรมพระราชวังบวรสุริโยตม์ ยังเป็นพระยาสุรสีห์ สองคนพี่น้องถูกพม่าล้อมอยู่ในเมืองพิษณุโลก เสบียงอาหารขาดแคลนลงเกิดโรคภัยไข้เจ็บในเมือง ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไรที่จะสู้พม่าต่อไป

จึงคิดอุบายว่าให้เอาปีพาทย์ขึ้นเล่นบนป้อมเมืองพิษณุโลกทุกป้อม อยู่ ๆ เกิดมีปีพาทย์โกร่งกร่างขึ้นมาเฮฮากันใหญ่ พม่าเข้าใจว่ากำลังทำนุยังต่อสู้ จึงเกิดมีการขุดตัวทำนุขึ้นมา เขาว่าตอนนี้ท่านเอามาจาก สามก๊ก แต่จะเท็จจริงอย่างไร กระผมไม่ทราบ สามก๊กคงจะมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ สั่งให้เล่นปีพาทย์ทุกป้อมบนกำแพงเมืองพิษณุโลกนั้น เป็นเรื่องพ้องกันหรืออาจจะเป็นเรื่องที่ได้มาจากสามก๊ก ก็ได้ อันนี้เราไม่สามารถจะรู้แน่ได้ แต่ว่าสังเกตดูในการยุทธของคนไทยโบราณนั้นเข้าใจว่าจะใช้ตำรับพิชัยสงครามของพระนเรศวรที่ท่านได้วางไว้ คือ หลักการใช้คนน้อยเอาชนะคนมากให้ได้ ซึ่งรบชนะเรื่อยมา และมาแสดงเป็นครั้งสุดท้ายที่เห็นได้คือ “ สงครามเก้าทัพ ” ที่พม่ามาถึงเก้าทัพด้วยเหตุผลด้วยจำนวนคนแล้ว ประเทศไทยไม่สามารถต้านได้ น่าจะตกเป็นของพม่าเสียตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 แต่อาศัยตำรับพิชัยสงครามของเราที่ใช้กันมานาน ส่งกองโจรออกตีพม่าทุกค่าย ตีจนค่ายใหญ่ของพม่าแตกทัพ รวมถึงค่ายเล็กค่ายน้อยด้วย นี่เป็นการทำศึกตามพิชัยสงครามของไทย แต่ถึงอย่างไรก็ตาม สามก๊ก ก็ยังติดอยู่ในใจคนไทยในด้านเป็นหนังสือที่วางตำรับตำราเรื่องกลยุทธ์ที่จะใช้ประหัดประหารขัดแย้งขัดขวางคนในปัจจุบันนี้ว่า จะทำอย่างไรกันบ้างจะทำลายกันด้วยวิธีใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อมวลชน ผมเข้าใจว่าแกมองอะไรเป็นสามก๊กไปหมด

การเมืองไทยทุกวันนี้ บางทีพวกนักการเมืองนึกไม่ถึงกันหรอก ออกจะโง่ไม่ฉลาดเท่าสื่อมวลชน เมื่อทำอะไรไป แต่สื่อมวลชนจัดเข้าล็อกหมดว่า วางหมากนั่นหมากโน้นแล้วจะมีผลอย่างนั้นอย่างนี้ เจ้าของหมากเองถึงกับตะลึง คุณลองอ่านหนังสือพิมพ์เดอะ หรืออ่านบทวิจารณ์ของนักเขียนบางคน แค่นี้ก็อยู่ในสมัย สามก๊ก ซึ่งเกิดในจีนห้าพันปีมาแล้ว เมืองไทยเรายังเอามาเล่นการเมืองกันอยู่จนถึงทุกวันนี้ ถึงได้เจริญมาก นี่ก็ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร

ส่วน สามก๊ก นั้น เมื่ออยู่ไปนาน ๆ ในรูปร้อยแก้ว ก็กลับกลายเป็นร้อยกรองอีกจนได้ อ่านเรื่อง สามก๊ก ดิดใจก็มาแต่งเป็นกลอนไว้อ่านเล่น ท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ในที่นั่งดูลักษณะแล้ว คงเคยได้ยินเพลงจากเรื่อง สามก๊ก มาทั้งนั้น เพลงเช่น “แสนสงสารจิวี่ครั้งนี้หนอ” เพลงนี้ร้องแพร่หลาย เป็นเพลงร้องส่งมโหรี ที่ว่า “...ระทดท้อเสียใจให้สะอื้น กำเริบฤทธิ์เกาทันต์สุดกลั่นกลืน ลูกซิ้น ยืนร้องว่าสุราลัย...” แล้วก็ทำอะไรที่แสดงความเครียด แค้นต่อไปอีกมาก ซึ่งในหนังสือ สามก๊ก ฉบับจริง ท่านไม่ได้เขียนพุ่มเพื่อยขนาดนั้น คือฟังแล้วเรียบ ๆ ไม่เบื่อแต่ถ้าเอามาร้อง ฟังแล้วเบื่อจัง ฟังแล้วจะไม่ได้”

นอกจากนั้นก็มีบทละครของเจ้าพระยามหินทรสุรศักดิ์ดำรง แต่งจิวเล่นกันแต่งทำนองเป็นไทย คนที่แต่งเพลงของเจ้าพระยามหินทรสุรศักดิ์ดำรง คือหลวงพัฒนาพงษ์ เข้าใจว่าบ้านท่านอยู่ที่แคว้นพัฒนาพงษ์ เดิวนั้นนั้น ในบทละครมีบทหนึ่งของคนไทยตราบโด ที่ยังกินเหล้า ก็คงร้องกันอยู่เรื่อยไป คือเพลงจีนขิมเล็ก มีเนื้อร้องว่า “...โยธธาเฮบ้างเสสรวล คร่ำครวญเป็นภาษาอัชฌา-ลัย ร้องเป็นลำน่านำท่านองใน เรื่องขงเบ้งเมื่อใช้อุบายกล...

ดังนั้นอิทธิพลของ สามก๊ก เข้ามาจนกระทั่งเดิวนี้อีกยังเล่นดนตรีไทยที่ใช้สำเนียงภาษาไทยหลายภาษา ฝรั่งเศสหมดแต่ว่าของจีนมีมาก ก็ฟังดูไพเราะเป็นสำเนียงจีนอยู่”

ในทางคติธรรมนั้น ผมคิดว่าไทยเราไม่ค่อยยึดถือกันมากจากเรื่อง สามก๊ก มีคติธรรมบางอย่างที่เราไม่ค่อยรับกันเลย ยกตัวอย่างวาตะของตัวละครสำคัญ ๆ อย่างเช่นโจโฉนั้น ก็มีภาษาจีนแปลเป็นภาษาไทยว่า เราเอาเปรียบผู้อื่นดีกว่าผู้อื่นมาเปรียบเรา เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ท่านก็เปลี่ยนอย่างนี้ ๆ ที่สุดเขียนไว้ว่า ธรรมดาที่เกิดขึ้นมาทุกวันนี้น้อยจะรักษาตัวไว้มิให้ผู้อื่นคิดทำร้ายได้ เห็นไหมครับว่าตรงกับคติของไทย ไม่ได้ไปเบียดเบียนใคร รักษาตัวรอดเท่านั้นจะเห็นว่าทรรศนะมันต่างกัน เพราะฉะนั้นในทางคติธรรมของจีนที่มีอยู่ในเรื่อง สามก๊ก นั้นผมคิดว่าเราเอามาดัดแปลงมากกว่าเดิม จนในที่สุดถ้าเราจะถือว่า เรามีคติธรรมอะไรจากหนังสือ สามก๊ก ก็เป็นคติธรรมที่คนไทยใส่เอาไว้เอง ไม่ใช่มาจากหนังสือ ไม่ใช่มาแปลเอา นี่แหละครับผมก็หมดภูมิแค่นี้ ก็คงจะเป็นการเพียงพอแล้ว

หวังว่าคงเป็นที่พอใจของทุกท่าน

วารสาร

ISSN 0857 - 6033

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา JOURNAL OF EAST ASIAN STUDIES

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มิถุนายน 2532

Vol.2 No.1 June 1989

วารสารเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา เป็นวารสารวิชาการของสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ราย 6 เดือน กำหนดออกปีละ 2 ฉบับ (มกราคม - มิถุนายน และ กรกฎาคม - ธันวาคม) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ส่งชื่อที่: คุณกิตติพงษ์ เปี่ยมปฏิภาณ หรือคุณดวงใจ มาน้อย สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา อาคารศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปท.มธ. ศูนย์รังสิต 12121 โทร. 2229644 หรือ 5160040 - 2